

Posudek dizertační práce Mgr. Martiny Chromé
Apokryfní Bartolomějovo evangelium ve slovanské tradici

Apokryfní Bartolomějovo evangelium nebo též *Otázky Bartolomějovy* jsou jedním z textů popisujících sestoupení Ježíše Krista do podsvětí po jeho smrti na kříži a před vzkříšením. V kanonických evangeliích není tato událost zachycena, ale byla bezpochyby součástí prvokřesťanské tradice, jak svědčí zmínka o ní v nejstarším křesťanském vyznání víry, tzv. Apoštolském krédu: „descendit ad inferos“ – „sestoupil do pekel“. Na toto téma vzniklo v prvokřesťanské době několik textů řeckých i latinských; východní církve dávají dosud i ve výtvarném umění přednost zobrazení Krista vyvádějícího z podsvětí Adama, Evu, proroky a další spravedlivé před zobrazením Krista vystupujícího z hrobu. Také nově vznikající slovanská církev volila k překladu texty s touto tematikou. Homilie na toto téma, připisovaná Epifaniovi Kyperskému, byla s největší pravděpodobností přeložena poprvé již na Velké Moravě. Zatímco tento text a obsáhlejší tzv. *Nikodémovo evangelium*, přeložené do slovanského jazyka jak z latiny, tak z řečtiny, byly v minulosti často zkoumány, *Bartolomějovo evangelium*, jehož řecký originál vznikl asi v 3. stol., zůstávalo stranou. Je to dáno především složitou rukopisnou tradicí, jak řeckou a latinskou, tak slovanskou. Jestliže tedy předložená dizertace obsahuje komplexní analýzu slovanské verze této památky, znamená to významný postup ve zkoumání apokryfních textů tohoto okruhu.

V 1. kapitole uvádí autorka čtenáře do problematiky, charakterizuje obsah památky a upozorňuje na některé její heretické (konkrétně monofysitské) prvky, pro které byla později ve slovanském prostředí řazena mezi zakázané knihy. V dalších kapitolách se autorka věnuje především textologické analýze. Pozoruhodné je zjištění (kap. 2), že *Bartolomějovo evangelium* je nejhojněji doloženo slovanskými rukopisy v počtu šesti, kdežto řecké rukopisy jsou známy jen tři, Jeruzalémský, Vídeňský a Benátský (tento třetí nebyl autorce dostupný, pracuje tedy se dvěma), latinské pouze dva, Římský a Vatikánský (přičemž Římský, Bibl. Casanatense 1880, je nejstarší, z 11. stol.). Ze šesti rukopisů slovanských jsou dva srbské (mezi nimi nejstarší, Dečanský ze 14. stol.), čtyři ruské. Autorka podává podrobný obsah sborníků, do nichž bylo *Bartolomějovo ev.* zařazeno, což není samoučelné, ale může vypovědět o tom, do jakých souvislostí byl tento text kladen. Nicméně, jak se autorka vyslovuje v závěru práce, „nevíme nic bližšího ani o účelech, ke kterým měly tyto texty sloužit (s. 100),“ ani nevíme, proč byl slovanský text vzhledem k předloze krácen. Ve 3. kapitole se doktorandka zaměřuje na otázku, zda bylo slovanské *Bartolomějovo ev.* přeloženo z řecké či latinské předlohy. V této i dalších kapitolách uvádí citovaná místa s oběma řeckými i latinskými paralelami (pokud obsahují variantní znění). Ze srovnání vyplývá, že předloha slovanského překladu byla řecká, třebaže na některých místech je slovanská verze bližší znění latinskému. K tomu však poznamenává autorka na s. 34, „že tyto dílčí shody vyplývají ze skutečnosti, že tato latinská verze C se na daných místech podobá nedochované (zdůrazněno mnou – E. B.), řecké předloze slovanského překladu více než známé rukopisy.“ Ač to není explicitně řečeno, má autorčina textologická analýza význam nejen pro slovanské rukopisy, ale i pro rukopisnou tradici řeckou. Pokud jde o slovanské rukopisy, našla autorka nejvíce shod mezi srbským rukopisem Vídeňským (V) z 16. stol. a ruským Barsovským (Bars) ze 17.–18. stol., který obsahuje jen první kapitolu. Tyto dva

rukopisy tvoří zvláštní textologickou větev, odvozenou od větve ostatních čtyř rukopisů (s. 42). To je zajímavé svědectví faktu, že *Bartolomějovo ev.* mohlo putovat z Rusi do Srbska v různých dobách.

3. kapitola je uzavřena rozborem tzv. *Mariánské modlitby*. *Bartolomějovo ev.* totiž jako druhou část obsahuje dotazy apoštolů Ježíšově matce Marii o způsobu jeho početí. V rámci tohoto textu se také nachází nesrozumitelná pasáž, údajně Mariina modlitba v hebrejštině, která je poté „přeložena“ do řečtiny. Tato část *Bartolomějova ev.* je dochována pouze v rukopisu Vídeňském a Kirillo-Bělozerského kláštera – Paisijevském (P).

5. kapitola, věnovaná lexikálnímu rozboru, je zahájena analýzou biblických citátů. Autorka v ní prokazuje podrobnou znalost redakcí nejen evangelního, ale i apoštolního textu; pracuje i s málo používaným Crkolezským apoštolem. Náležitě využívá kartotéku *Slovníku jazyka staroslověnského*, která pro nejstarší období poskytuje maximum materiálu, a pro další období pak speciální slovníky (zvl. *Materialy Sreznevského* a v současnosti zpracovávané ruské historické slovníky). Probírá všechny úplné citáty, aluze i ustálená spojení biblického původu. Následuje shledávání preslavských lexémů v ostatním textu pseudoevangelia. Autorka pojímá termín „preslavismus“ poněkud široce, obvykle pod ním chápeme jen výrazy nedoložené v textech velkomoravského, tj. cyrilometodějského původu. Proto je např. výklad v prvním odstavci na s. 56 poněkud nejasný. Je-li např. slovo *чловѣкъ* za řec. *άνθρωπος* v 1. listě Korintským 11:3 nahrazen v mladší redakci apoštola sémanticky užším *мужь*, nejde o preslavismus v běžném pojetí. Ani atribut *архистратигъ* archanděla Michaela (za *ἀρχάγγελος* řec. originálu) nelze považovat za preslavismus, nýbrž za ustálený atribut tohoto andělského vojevůdce. Naopak jako preslavismus se jeví *затвори тврѣдини* v aluzi na žalm 106:16, kde žaltáře mají *верѣна желѣзни* (autorka toto místo detailně analyzuje i vzhledem k variantě *завора* ve Vídeňském rukopisu a *верѣна желѣзнаа* rukopisu Paisijevského podle znění žaltářního). Slovní zásoba *Bartolomějova ev.* není, ani v originálu, příliš pestrá, proto vyhledat v ní lexémy, charakteristické pro rané bulharské překladatelské školy, není snadné. Autorka však přece pečlivou analýzou našla výrazy *завѣса* „chrámová opona“, *верига* (proti archaickému *жже*), *лѣвъ*, *прѣвеликъ* (vzhledem k prefixu *прѣ-*, hojnému a oblíbenému v preslavských textech – s. 71n.), *послѣдовати* (proti staršímu *ити по комь*, *въ слѣдъ кого*), adv. *тѣмъж*. V podkapitole 4.2.1. (s. 74n.) shromáždila autorka citoslovce vyjadřující nářek, bědování. Zde zhodnotila všechna staroslověnská citoslovce s tímto významem, která popsala a roztřídila v článku *Interjections of Lamentation in Old Church Slavonic* ve sborníku *Etymological Research in Old Church Slavonic* (Praha 2015, s. 107–112); v této stati zjistila, že interjekce *оуа* chybí v jednosvazkovém stsl. slovníku (*Старославянскии словарь*, Moskva 1994; chyba bude napravena v chystaném novém vydání tohoto slovníku). Vedle neologismů se v *Bartolomějově ev.* nacházejí i některé výrazné archaismy, jako *въскръсєнїе*, *жрѣтва* a postpozice *ради*, patří k nim snad i kompozitum *прѣвозьданїи* (atribut Adama). V závěru kapitoly o lexiku probírá autorka ještě některá zajímavá slova, která do předchozích kapitol nezapadají. Je to především podoba prefixu ve *въспрашати* a derivátech, kterou autorka hodnotí jako vliv východoslovanského prostředí. Zajímavé je užití subst. *противѣникъ* za *άντίπαλος*, *άντίδικος*. Tento lexém se vyskytuje jednak v originálních velkomoravských textech (Proglas, Život Metodějův), jednak v mladších textech českocírkevněslovanských

(Besědy Řehořovy, II. legenda Václavská), v Nikodémově evangeliu a adj. противънъ в Supraslském kodexu, jinak je doloženo synonymum сжпостатъ, сжпъръ, сжпъръникъ. To je jeden z dokladů faktu, že se mladší výrazy někdy mohou vyskytovat zároveň v bulharských i českocírkevněslovanských památkách, aniž by šlo o vzájemné ovlivňování. Autorka také uvažuje, proč je za řec. ζοφώδης, lat. nubilosus „temný, mračný“ v charakteristice očí d'ábla užito ve slovanském překladu вѣи же его тако искрине, resp. var. искры и вогны nebo тако сковрада; vtipně ukazuje, že tu může jít o inspiraci veršem Job 41:10 (v práci omylem uvedeno jako 41:9), kde jsou satanovy oči popisovány jako εἶδος ἑωσφόρου, tj. „podoba jitřenky.“

Další podkapitola je věnována číslicím, vyjadřujícím různé údaje (počty zemřelých a narozených, rozměry satanovy postavy aj.) a v nichž v různých rukopisech dochází k různým nesrovnalostem.

Jak lexikon památky, tak i její syntax je poměrně jednoduchá. Proto autorka shrnuje morfologické a syntaktické zajímavosti v poslední společné kapitole, která i tak obnáší pouze 8 stran (s. 93–99). Zabývá se v ní užitím duálu a složeného préterita, vazbou dativu absolutního, genitivem a dativem adnominálním a dativem bezpředložkovým proti předložkovému. Jako zajímavost bychom mohli doplnit jeden doklad připojení verba finita k participiu spojkou и (ѡвещав ... и рече) v Uvarovském rukopise (s. 98).

V závěru na s. 102 předkládá autorka schéma šíření *Bartolomějova ev.*, jak se jeví na základě dochovaných rukopisů. K práci připojuje návrh edice, v němž volí za základ rkp. Vídeňský, sama však připouští, že by zvolila Dečanský, pokud by nebyl fragmentární. K edici připojuje kompletní řecký i latinský text a všechny varianty, což má v tomto případě význam, protože některé z nich mohou být blíže původnímu znění, jak svědčí předchozí rozbor.

Autorka provedla analýzu do maximálních podrobností a předvedla i orientaci v literatuře předmětu. Je potěšující, že ve výkladu o herezích se opírá také o monografii někdy opomíjeného českého byzantologa Milana Loose (†1985). Pouze k vývoji žaltářního textu bychom mohli připojit některé tituly, např. přehled variant ve studii I. Karačorové ve sborníku Кирило-Методиевски студии 6 a zvláště studie Mary MacRobert *The Textual Tradition of the Church Slavonic Psalter up to the Fifteenth Century* ve sborníku *Interpretation of the Bible*, Ljubljana 1998 a *On the Problem of Identifying a 'Preslav' Redaction of the Psalter* (*Acta palaeoslovenica* 2, Sofija 2005), která je i příspěvkem k obecnější problematice Preslavské školy.

Vzhledem k tomu, že práce M. Chromé splňuje všechny požadavky kladené na dizertační práci k získání titulu Ph.D., doporučuji práci *Bartolomějovo evangelium ve slovanské tradici* k obhajobě a navrhuji klasifikaci „prospěla“.

9. v. 2006.

Em. Bláhová

PhDr. Emilie Bláhová, CSc.
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.